DOI: 10.32844/2222-5374-2020-104-2.02

УДК: 343.9

Войтович І. І.,*суддя Херсонського окружного адміністративного суду,
кандидат юридичних наук*

КОРУПЦІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ У СФЕРІ ВІЙСЬКОВОЇ БЕЗПЕКИ: СУЧАСНИЙ СТАН ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність статті полягає в тому, що попри високий рівень довіри, яким користуються Збройні Сили України серед громадян більшості з країн світу, проведені Транспаренсі Інтернешнел дослідження свідчать, що сфера оборони разом з нафтогазовидобувною промисловістю та будівництвом належать до найбільш корумпованих сфер діяльності, до компетенції яких входить управління державними ресурсами. Метою статті є з'ясування стану наукової розробленості проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки. Наголошено, що суттєве значення для з'ясування сутності поняття та основних ознак корупції має застосований вченим вперше у вітчизняній кримінологічній та кримінально-правовій науці підхід до її дослідження як системного соціального явища. Результати досліджень вченого також знайшли своє відображення в монографіях «Корупція: сутність, поняття, заходи протидії» (2001 р.) та «Корупція – корозія влади (соціальні сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії)» (2004 р.). Зокрема, вчений слушно зауважує, що визначаючи поняття корупції, важливо брати до уваги, що, по-перше, це соціальне явище, а не конкретне суспільно небезпечне діяння; по-друге, що у правовому значенні корупція не може бути зведена до одного виду правопорушення, вона становить собою сукупність різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю сутністю корупційних правопорушень; по-третє, що його законодавче визначення не дає правоохоронним органам жодних додаткових правових засобів, що стосуються підстав юридичної відповідальності за корупційні діяння. З'ясовано, що поза увагою вчених залишався механізм боротьби з корупційною злочинністю у сфері військової безпеки, загальносоціальні, спеціально кримінологічні та індивідуальні заходи протидії корупційній злочинності у сфері військової безпеки. Цього разу оцінка стану науково-теоретичного розвитку протидії корупційній злочинності у сфері військової безпеки не проводилась. Корупційна злочинність у сфері військової безпеки фрагментарно розглядається в сукупності з корупційними злочинними діями без розрізнення конкретних кримінологічних ознак. Слід також зазначити, що сьогоднішні вичерпні монографії з кримінологічних принципів боротьби з корупцією у сфері військової безпеки відсутні. Все це підвищує ступінь відповідності темі дослідження та веде до подальших напрямків наукових досліджень проблем протидії корупційній злочинності у сфері військової безпеки.

Ключові слова: корупція, злочинність, корупційна злочинність, воєнна безпека.

Актуальність теми. Попри високий рівень довіри, яким користуються Збройні Сили України серед громадян більшості з країн світу, проведені Транспаренсі Інтернешнел дослідження свідчать, що сфера оборони разом з нафтогазовидобувною промисловістю та будівництвом належать до найбільш корумпованих сфер діяльності, до компетенції яких входить управління державними ресурсами.

Начальник відділу управління по боротьбі з корупцією Головного управління Військової служби правопорядку Збройних Сил України О.П. Котляренко у своїй науковій статті на тему: «Сучасний стан протидії корупції у сфері використання коштів оборонного бюджету та військового майна» (2013 р.) наголосив, що в умовах реформування правоохоронної системи та одночасно реформування і розвитку Збройних Сил України ця проблема набуває особливої гостроти та потребує ґрунтовного наукового аналізу. Автором проаналізовано організаційно-правові заходи, які на той час проводилися у Міністерстві оборони України і Збройних Силах України, та спрямовані на мінімізацію корупційних проявів у сфері використання коштів оборонного бюджету, акцентовано на проблемних аспектах правового регулювання діяльності спеціальних підрозділів по боротьбі з корупцією Військової служби правопорядку, сформульовано висновки і пропозиції до антикорупційного законодавства [1, с. 55].

У зв'язку з цим важливе значення для актуалізації проблем протидії корупції та залучення наукового співтовариства до різноманітних дискурсів з метою визначити можливі напрями їх розв'язання проведемо науковий дискурс по здобуткам вчених, присвячених питанням протидії злочинності у сфері військової безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та прикладні аспекти протидії корупції представлені наукових здобутках таких правознавців, як Л.І. Аркуша, Л.В. Багрій-Шахматов, В.І. Борисов, А.М. Бойко, О.Ю. Бусол, В.В. Василевич, В.М. Гаращук, В.В. Голіна, Б.М. Головкін, В.К. Гришук, Н.О. Гуторова, І.М. Даньшин, О.О. Дудоров, О.М. Джужа, В.М. Дрьомін, С.А. Задорожний, З.А. Загінєй, А. П. Закалюк, А.Ф. Зелінський, О.Г. Кальман, О.О. Кваша, В.М. Киричко, М.Г. Колодязний, О.М. Костенко, О.Г. Кулик, І.В. Кушнар'єв, О.М. Лозинський, І.Є. Мезенцева, М.І. Мельник, Д.Г. Михайленко, А.А. Музика, Є.В. Невмержицький, В.О. Навроцький, Д.О. Олійник, А.В. Савченко, Є.Д. Скулиш, Є.Л. Стрельцов, В.Я. Тацій, В.О. Туляков, П.Л. Фріс, М.І. Хавронюк, В.В. Шаблистий, В.І. Шакур, О.В. Шевченко, О.Ю. Шостко, Н.М. Яриш та інші. Наукові праці цих авторів є вагомим внеском в осмислення явища корупції і напрацювання заходів протидії їй.

Поряд з цим, актуалізується питання дослідження сучасного стану наукової розробленості проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки, оскільки поряд з соціально-політичними, економічними змінами суспільства, змінюється корупція, її якісна внутрішня характеристика та зовнішній прояв. Мінливість корупційної злочинності обумовлює необхідність подальших наукових досліджень.

Метою дослідження є з'ясування стану наукової розробленості проблем протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Першим в Україні комплексне монографічне дослідження кримінологічних та кримінально-правових проблем протидії корупції здійснив М.І. Мельник у докторській дисертації (2002 р.), заклавши основи правової теорії та кримінологічного вчення протидії корупції [1, с. 12].

Суттєве значення для з'ясування сутності поняття та основних ознак корупції має застосований вченим вперше у вітчизняній кримінологічній та кримінально-правовій науці підхід до її дослідження як системного соціального явища. Результати досліджень вченого також знайшли своє відображення в монографіях «Корупція: сутність, поняття, заходи протидії» (2001 р.) та «Корупція – корозія влади (соціальні сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії)» (2004 р.). Зокрема, вчений слушно зауважує, що визначаючи поняття корупції, важливо брати до уваги, що, по-перше, це соціальне явище, а не конкретне суспільно небезпечне діяння; по-друге, що у правовому значенні корупція не може бути зведена до одного виду правопорушення, вона становить собою сукупність різних за характером і ступенем суспільної небезпеки, але єдиних за своєю сутністю корупційних правопорушень; по-третє, що його законодавче визначення не дає правоохоронним органам жодних додаткових правових засобів, що стосуються підстав юридичної відповідальності за корупційні діяння. Разом з тим, його прикладний характер може полягати в тому, щоб зробити антикорупційну діяльність більш цілеспрямованою [2, с. 118].

В контексті сучасної антикорупційної стратегії кримінологічну проблему протидії корупційній злочинності в Україні комплексно, з урахуванням положень культурологічно-репресивної концепції протидії злочинності, яку розвиває професор О.М. Костенко, розглянула О.Ю. Бусол у докторській дисертації (2015 р.). Вчена наполягає на тому, що саме такий підхід найбільше розкриває причини і дає можливість визначити шляхи протидії корупційній злочинності. Важливе значення має пропозиція автора створити відповідні координуючі та моніторингові органи, а також забезпечити реальну, а не формальну участь громадянського суспільства в протидії корупційній злочинності за допомогою просвітницьких методів, що сприяють формуванню антикорупційної культури в суспільстві [3, с. 6, 23].

Кримінологічні засади формування та реалізації стратегії запобігання та протидії корупції стали предметом розгляду монографії Д.С. Маляшкевича та О.М. Литвинова (2016 р.). Вчені розкривають кримінологічну обстановку, пов'язану із запобіганням і протидією корупції в Україні, надають характеристику внутрішнім та зовнішнім загрозам від корупції. Окрему увагу автори приділяють механізму запобігання і протидії корупції [4].

Так, проблемам протидії корупції в оборонному секторі присвячено доповідь військового прокурора Центрального регіону України Миколи Голомши на тему: «Корупційні ризики оборонного сектору України» (2011 р.), в якій автор за результатами аналізу об'єктивних й суб'єктивних чинників, що перешкоджають доброчесності та протидії корупції в оборонному секторі, констатував, що превентивним засобом запобігання виникненню корупції є саме належний підбір кадрів, адже вони впливають на першопричину її виникнення – мотивацію та

намагання посадових осіб незаконно збагатитися за рахунок держави [5, с. 20].

Важливе значення також має пропозиція М. Голомши закріпити на законодавчому рівні максимально прості, чіткі та прозорі правила здійснення державних закупівель, формалізацію внутрішніх правил і процедур кожною організацією-замовником, розробити типові й уніфіковані документи тощо. Визначити чіткий перелік критеріїв оцінки економічно найвигіднішої пропозиції учасників процедури закупівлі та методику оцінки. Забезпечити обов'язкове проведення закупівель товарів, робіт і послуг за державні кошти передусім у виробників продукції [5, с. 20].

І.М. Мацкевич одним із перших провів дослідження кримінологічних аспектів корупції в збройних силах у 2000 р., результати якого знайшли своє відображення у науковій статті, а також докторській дисертації вченого на тему: «Злочинність військовослужбовців (кримінологічні та соціально-правові проблеми)» [6, с. 159].

Голова експертної ради Центру досліджень армії, конверсії та роззброєння Леонід Поляков у своїй статті на тему: «Корупція гальмує реформи Українського війська» (2013р.) підкреслює, що корупційні скандали у військовому відомстві, пов'язані зі зловживаннями у традиційних сферах (постачання ресурсів, закупівлі та ремонт озброєнь, списання та утилізація матеріальних засобів), відбуваються не лише в арміях подібних до України перехідних держав, але періодично спостерігаються і в демократичних Сполучених Штатах чи Великій Британії, і в комуністичному Китаї – різниця в масштабах цього явища. Автор зауважує, що певну універсальну роль у корупційних проявах відіграють суто споживацькі риси людського характеру, які проявляються незалежно від рівня розвитку країни чи типу державного устрою. Л. Поляков констатує, що специфіка військової сфери за певних умов створює сприятливі умови для корупційної діяльності, оскільки в ній є додаткова можливість уникати контролю, прикриваючись секретністю [7, с. 82].

Вітчизняний вчений А.В. Волошенко у науковій публікації на тему: «Корупційні ризики в оборонній сфері: природа, чинники та шляхи мінімізації» (2015 р.) проаналізував ризикопороджуючі фактори, систематизував основні наслідки та загрози від корупційних проявів у воєнній сфері. За результатами проведеного автором дослідження природи, чинників та структури корупційних ризиків у зазначеному сегменті національної безпеки, автор доводить, що ключову роль в мінімізації корупції в оборонній сфері має відігравати принцип невідвортної відповідальності та посилення транспарентності державних інститутів. Науковою вагою вирізняється проведене вченим дослідження динаміки оцінок військовослужбовцями рівня поширеності корупційних дій у Збройних Силах України, стану реалізації антикорупційної політики уповноваженими суб'єктами, сприйняття опитаними корупції як форми соціальних відносин, які за результатами відповідного щорічного соціологічного дослідження Міністерства оборони України у 2014 р. в цілому були оцінені критично. Зокрема, А.В. Волошенко наголошує, що всі органи військового управління, які здійснюють діяльність у сфері запобігання та виявлення корупції у 2014 р. отримали нижчі оцінки ефективності роботи у порівнянні з

попереднім періодом. Одним із напрямків подолання корупції, який, на думку вченого, потребує подальших розробок, є такий негативний чинник, як неготовність військовослужбовців реагувати на корупційні дії відповідно до чинного законодавства [8, с. 96].

У науковій статті «Актуальні питання протидії корупції у воєнній сфері» (2015 р.) Ю.В. Луценко, А.І. Спирін, В.В. Мозговий відмітили позитивні зрушення щодо посилення кримінальної відповідальності, пов'язаної з корупцією у воєнній сфері. Зокрема, слід схвально оцінили проект Закону про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері підтвердження відповідності, виготовлення, виробництва, реалізацію, придбання продукції, робіт та послуг, що призвело до створення реальної або потенційної загрози національній безпеці України у воєнній сфері [9]. Як аргумент, вчені зазначають, що через неналежне державне фінансування військових формувань, а також розкрадання коштів на забезпечення боєздатної армії, військова міць держави, як основи національної безпеки та територіальної цілісності, опинилася під загрозою, що, в свою чергу, актуалізує проблему протидії корупції [10, с. 91].

Доктор військових наук, професор Юрій Репіло різом із Сергієм Тарасовим за допомогою методу контент-аналізу дослідили відкриті джерела інформації з Інтернет ресурсу, зміст матеріалів газет, публічних виступів експертів, передач телебачення і радіо тощо за для встановлення передумов виникнення та форм корупційних проявів у системі вищої військової освіти, а також методів протидії їм. Результати здійсненого ними контент-аналізу знайшли своє відображення у науковій статті на тему: «Можливість виникнення та існування корупційних загроз у системі вищої військової освіти» (2015 р.) [11, с. 158].

Окрім методу контент-аналізу Ю.Є. Репіло та С.В. Тарасов успішно адаптували метод нечітких множин для оцінки корупційних ризиків в секторі безпеки і оборони під час виникнення, протікання і припинення збройного конфлікту. У науковій публікації на тему: «Адаптація методу нечітких множин для оцінки корупційних ризиків у збройних конфліктах» (2016 р.) вчені запропоновували використовувати саме зазначену методику, оскільки вона здатна адаптуватися до змін середовища. Зокрема, у цій статті Ю.Є. Репіло та С.В. Тарасов провели ґрунтовний аналіз існуючих методик управління ризиками в умовах невизначеності та адаптували методику нечітких множин для визначення та оцінки корупційних ризиків прояву загрози ефективності підготовки, застосування військових формувань у воєнних конфліктах та повернення до стабільності на базі правил нечіткої логіки з передбаченням адаптації вхідних даних до змін середовища [12, с. 88].

Гарантії конституційних прав і свобод військовослужбовців в Україні та особливості їх реалізації шляхом запобігання і протидії корупції у військовій сфері дослідив Б. Шамрай у науковій публікації на тему: «Адміністративна діяльність із запобігання і протидії корупції у військовій сфері» (2016 р.). За результатами аналізу діяльності суб'єктів, які здійснюють заходи з питань запобігання та протидії корупції у військовій сфері, автор обґрунтував висновок про те, що, по-перше, ефективність реалізації цих заходів залежить

від спільних злагоджених дій спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції, органів державної влади, а також громадських та інших організацій як на загальнодержавному, так і міжнародному рівнях та самих військовослужбовців. По-друге, діяльність щодо запобігання корупції має здійснюватися постійно, адже фрагментарний характер негативно вплине на ефективність реалізації заходів та відповідно на забезпечення гарантій конституційних прав і свобод осіб, які проходять військову службу. По-третє, напрямками подальшого удосконалення громадського контролю у військовій сфері має бути розширення його форм і методів, відпрацювання правових та організаційних механізмів відповідальності підконтрольних об'єктів, а також підвищення професійного рівня спеціалізації громадських контролерів та запровадження певних механізмів запобігання корупції в їх середовищі [13, с. 72].

Висновки. Внесок зазначених авторів у розробку теоретико-прикладних проблем, пов'язаних із протидією корупції важко переоцінити, проте в цих дослідженнях так і не знайшли однозначного вирішення багато дискусійних питань. До того ж значна частина проаналізованих праць учених виконана без урахування останніх змін до національного антикорупційного законодавства. Крім цього, на сьогоднішній день кримінологічні засади протидії корупційній злочинності у сфері воєнної безпеки в Україні ще не були предметом комплексного наукового дослідження, що обумовлює актуальність теми даного дослідження, разом із нагальною потребою виробити ефективні заходи протидії їй.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2002. 31 с.
2. Мельник М. І. Корупція – корозія влади (соціальні сутність, тенденції та наслідки, заходи протидії) : монографія. Київ : Юридична думка, 2004. 400 с.
3. Бусол О. Ю. Протидія корупційній злочинності в Україні в контексті сучасної антикорупційної стратегії : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2015. 40 с.
4. Маляшків Д. С., Литвинов О. М. Стратегії запобігання і протидії корупції в Україні : монографія. Харків : В деле. 2016. 260 с.
5. Голомша М. Корупційні ризики оборонного сектору України. Посилення доброчесності та протидія корупції в оборонному секторі України: зб. матеріалів Міжнар. конф., 16 трав. 2011 р. Київ : Нац. ін-т стратегічних досліджень, 2011. С. 20–22.
6. Мацкевич И. М. Коррупция в вооруженных силах: криминологический аспект. Прокурорская и следственная практика. 2000. № 6. С. 158–162.
7. Поляков Л. Корупція гальмує реформи Українського війська. Альманах сектору безпеки України. 2012. / за ред. О. Мельника та ін. Київ : Заповіт, 2013. С. 79–90.
8. Волошенко А. В. Корупційні ризики в оборонній сфері: природа, чинники та шляхи мінімізації. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 10. С. 95–105.

9. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо відповідальності за порушення законодавства у сфері підтвердження відповідності, виготовлення, виробництва, реалізацію, придбання продукції, робіт та послуг, що призвело до створення реальної або потенційної загрози національній безпеці України у воєнній сфері від : Проект Закону України від 19 січ. 2015 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=53630

10. Ю. В. Луценко, А. І. Спірін, В. В. Мозговий. Актуальні питання протидії корупції у воєнній сфері. Наше право. 2015. № 5. С. 90–93.

11. Репіло Ю. Є., Тарасов С. В. Можливість виникнення та існування корупційних загроз у системі вищої військової освіти. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2015. № 1 (22). С. 157–164.

12. Репіло Ю. Є., Тарасов С. В. Адаптація методу нечітких множин для оцінки корупційних ризиків у збройних конфліктах. Сучасні інформаційні технології у сфері безпеки та оборони. 2016. № 2(26). С. 87–94.

13. Шамрай Б. Адміністративна діяльність із запобігання і протидії корупції у військовій сфері. Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016. № 1. С. 68–81.

I. Voitovich

CORRUPTION CRIME IN THE FIELD OF MILITARY SECURITY: THE CURRENT STATE OF THE STUDY

The relevance of the article is that despite the high level of trust enjoyed by the Armed Forces of Ukraine among citizens of most countries, Transparency International studies show that the defense sector, along with oil and gas industry and construction belong to the most corrupt areas of activity. public resource management. The purpose of the article is to clarify the state of scientific development of problems in combating corruption in the field of military security. It is emphasized that the approach to its research as a systemic social phenomenon applied by scientists for the first time in the domestic criminological and criminal law science is of essential importance for clarifying the essence of the concept and the main signs of corruption. The results of the scientist's research were also reflected in the monographs «Corruption: essence, concepts, countermeasures» (2001) and «Corruption - corrosion of power (social essence, trends and consequences, countermeasures)» (2004). In particular, the scientist rightly notes that when defining the concept of corruption, it is important to take into account that, first, it is a social phenomenon, not a specific socially dangerous act; secondly, that in the legal sense corruption cannot be reduced to one type of offense, it is a set of different in nature and degree of public danger, but unique in nature corruption offenses; thirdly, that its legislative definition does not provide law enforcement agencies with any additional legal remedies concerning the grounds for legal liability for acts of corruption. It was found that the mechanism for combating corruption in the field of military security, general social, special criminological and individual measures to combat corruption in the field of military security were left out of the attention of scientists. This time, the state of scientific and theoretical development of combating corruption in the field of military security was not assessed. Corruption

crime in the field of military security is considered in fragments in conjunction with corrupt criminal acts without distinguishing specific criminological features. It should also be noted that today there are no comprehensive monographs on criminological principles of combating corruption in the field of military security. All this increases the degree of relevance to the research topic and leads to further areas of research on combating corruption in the field of military security.

Keywords: *corruption, crime, corruption crime, military security.*